(vt. kirjeldav osa ptk. teestik ja maastik). Samuti teedevahelises Veeriku eeslinnas (veerik = äärepoolne osa, äär, kallakas pinnamood, sellest nimi!). Viimane oli juba linna administratiivpiirest väljas. Üldse olid linna füsiognoomilised piirid pea kokku langemas administratiivseiga. Ainult Emajõest idas, linnast idakagus olid linna karja- ja heinamaad, kuid need on jäänud tänapäevani asustamata. Kaugus ja ebasoodus ühendus linnasüdamega, pea-asi aga raudteestikuga, ning aluspõhja märgus on siin peamõjureiks olnud. Edasi on linna põhist mõjustanud ka linnamaa kitsikus, mis on veneaegse ettenägematuse või pigemini saksameelse sihiliku politika tagajärg.

Linna rahvastiku arvu kiire tõusu sotsiaalset pilti XIX sajandi II poolest alates iseloomustab peale muu puht-eestiliselt tagamaalt tungimine keskklassi, rohkearvuline väikekodanluse, tulundusliku tõusikluse ja ka haritlaskonna moodustumine ning võitlus pealisklassi — balti saksluse — vastu. Tulunduslik-poliitiline võitlus viis mitte üksi kaubanduse ja tööstuse kõvenemisele, vaid eestlane astus linna ikka kindlama jalaga kinnisvarade omanikuna. Seda näitab ilmekaimalt prof. dr. B. Körber'i koostatud kartogramm (209), kus on 1897. a. rahvalugemise andmeil märgitud eesti majaomanikkude protsent rahvalugemis-raioonide kaupa. Keskpagevad osad on juba täiesti eestlaste käes (66—89%), kuna linnasüdames ja Aialinnas on eestlasi-majaomanikke ainult 29—13%.

Liivimaa uue tulumaksukorra järele, kus maamakse määrati kinnisvarade puhta tulu põhjal, ähvardas linnatulnukate eestlaste mõju linnavalitsuses sakslasil üle pea kasvada, mispärast linna kasvamisele takistusi tehti. Olgugi et ümberkaudsed mõisnikud tekkivaile eeslinnule maad suure tasu eest loovutasid (iseloomulik on siiski, et asula laienes peamiselt poola mõisniku Bulgarin'i Karlova-Kaarli mõisa maale, kuna Tähtvere mõisa linnalisele asustamisele eriti soodsad põllumaad veel tänapäevalgi tõmbi kiiluna pea Kassitoomini linna vahele ulatuvad), ei võimaldanud saksameelne linnavalitsus rahvarikaste eeslinnade ühendamist endise linnaga (Kaarli eeslinn ühendati alles ilmasõja päevil Vene siseministri loal). Seetõttu kasvasid nad ilma linna ehitusteadliku hooldamiseta, sest linna ehitusseadused ei maksnud eeslinnus. See soodustas veel enam ühetoonilist ruut- ja püstkülik-teestikku, mis jätkub, nagu kiiresti kasvanud Ameerikaski, linnus niikaua sirgjooneliselt, kuni jõgi, pinnamoe kalle või endised kodarteed jne. oma takistavat *resp.* teisendavat mõju ei avalda. Pinnamoe kohaselt käändubki ta ühes ürgoruga Kaarlimõisa kohal lõunasse, kuna rist-teed kulgevad ebamugavalt valitseva tuule all läänest itta, moodustades liiklemisele täiesti ebasoodsa Ropka-aluse ruut-teestiku. Ainult endise Ropka mõisa tee ja Võru ning Riia maantee olemas olles ning teravnurgi koondudes on tekkinud roieteestik (vt. kirjeldav osa ptk. teestik). Korterlas täiesti ülearuselt laiad Sõbra ja Keskuul jne. on ilmses ebakõlas tähtsa läbimisliiklemisega kodarja Tähe uuliga, eriti ta ahendiga Lillemäe kohal. Geneetiliselt iseloomulikud on ka rohked umbuulid. Esteetilised ja linnaehituses põhjapanevad vaatekohad on kõrvale jäänud, sest edasipüüdev kitsi tulunduslik jõud ei jätnud omanikule ega ehitajale aega ega võimalust ilusamaid ega otstarbekamaid vorme otsida. Tuli suure rutuga krunte mõõta ja elamuid püstitada, et — avameelne olles — väiklasile olunõudeile vastu tulla. Teestikuvõrgus ja püstises peitub tolle aja märk, vähe järelemõtleva ning puhkuseta loova tõusikulise tulundusliku jõu pitsar.

Samuti iseloomulik on linna püstise kujunemine viimasel pool- ja veerandsajandil. Linnalise sünoikismi genees on ka elamu ning sara ajalugu. Maja on

Tartu, lk. 378